

Ρεύματα στην ανώτατη εκπαίδευση

Ανδρέας Κ. Παπανικολάου

Στην εκπαίδευση όπως και στις θάλασσες αυτά που διακρίνονται εύκολα είναι τα επιφανειακά – τα ανεμογενή ρεύματα· τα ρεύματα που διαμορφώνονται από τα διάφορα κυβερνητικά διατάγματα, από τα κατά καιρούς διαγγέλματα των Βρυξελλών, από τις διατάξεις διαφόρων συνθηκών – όπως της Bologna, από τα αιτήματα των εκπαιδευτικών, από τις ανάγκες των εργοδοτών και, βέβαια από τις απαιτήσεις των ψηφοφόρων οι οποίοι προσβλέπουν στην επαγγελματική, κυρίως, αποκατάσταση των παιδιών τους.

Πέραν όμως των ανεμογενών ρευμάτων υπάρχει και η θερμόαλος, όπως λέγεται, κυκλοφορία· τα αθέατα ρεύματα των πυθμενίων υδάτων τα οποία εν πολλοίς ευθύνονται για τα επιφανειακά. Με αυτά λοιπόν τα ρεύματα θα σας απασχολήσω για λίγο.

Αφετηρία τους δύο εντελώς ετερόκλητα συμβάντα που σημάδεψαν τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα. Το ένα είναι το θεόρατο άλμα στις θετικές επιστήμες· στη φυσική κυρίως, αλλά και τη βιολογία το οποίο είχε απρόβλεπτες και τεράστιες επιπτώσεις στη φυσική αλλά και στη μεταφυσική θεώρηση του κόσμου και του ανθρώπου και το οποίο κατέδειξε την επάρκεια της πραγματιστικής προσέγγισης στις επιστήμες αφενός και αφετέρου προλείανε το έδαφος για την ραγδαία επέλαση κάθε

λογής τεχνολογικών εφαρμογών που άλλαξαν και διαρκώς αλλάζουν αμετάκλητα την ζωή μας. Και σπεύδουμε από τότε στις θετικές επιστήμες να εξαντλήσουμε τα, κατά τα φαινόμενα, ανεξάντλητα αποθέματα εφαρμογών που δημιούργησε το εν λόγω θεωρητικό άλμα και με αυτά ασχολούμεθα σχεδόν αποκλειστικά για έναν αιώνα τώρα: Με την κατασκευή ατομικών όπλων αλλά και εργοστασίων ατομικής ενέργειας.

Με τις επεμβάσεις στον γενετικό κώδικα φυτών και ζώων με απώτερο στόχο την εξασφάλιση τροφής για τον πληθυσμό του πλανήτη που διαρκώς αυξάνεται. Με την επέμβαση στη δομή των μακρομορίων για την καταπολέμηση ασθενειών και για την βελτίωση της ανθρώπινης υγείας. Με την κατάκτηση του διαστήματος και την τιθάσευση της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας για την άμεση επικοινωνία και διασπορά πληροφοριών. Με το διαδίκτυο. Ως εκ τούτου η επιστήμη που πάντα σήμαινε και πρέπει να σημαίνει γνώση γενικώς, σήμερα σημαίνει κυρίως πρακτική γνώση.

Το δεύτερο συμβάν νομίζω ήταν η τραγική απογοήτευση του ανθρώπου στα μέσα του εικοστού αιώνα με τις αξίες και τις ιδέες με τις οποίες γαλουχήθηκε• ιδέες που εξιδανίκευσε η μούσα των διαφόρων Wagner και Νίτσε και του κάθε μεγαλοσχήμονος οραματιστή με τους οποίους μας εφοδίασαν αφειδώς και ο 19^{ος} και ο 20^{ος} αιώνας• ιδέες πολιτισμικής υπεροχής, ιδέες απόλυτης υπεροχής του ενός κοινωνικού συστήματος ή του άλλου οι οποίες συν-πυροδότησαν τόσους πολέμους και εν ονόματι των οποίων ο

άνθρωπος ασχημόνησε τα μέγιστα στην υβριστική του προσπάθεια να γίνει υπεράνθρωπος.

Και από τον συγκερασμό των δύο αυτών συμβάντων, του θεωρητικού δηλαδή θριάμβου και της απαγοήτευσης με τα μεγάλα οράματα, διαμορφώθηκαν τα εν λόγω ρεύματα στην παιδεία· στην παιδεία την ημέτερη αλλά και γενικότερα στην παιδεία των δυτικών κοινωνιών. Θα τα ονομάσω, παρόλο τον κίνδυνο υπεραπλούστευσης, το αποδομητικό ρεύμα και το ρεύμα του αγοραίου πραγματισμού.

Θεωρώ αυτονόητο κι ελπίζω συμφωνείτε ότι ένα από τα βασικότερα μελήματα της παιδείας είναι να εκθέτει τον εκπαιδευόμενο σε συστήματα αξιών και να τον διευκολύνει να επιλέξει μεταξύ ισαξίων συστημάτων το προτιμώμενο. Δυστυχώς όμως ο αποδομισμός, η υπέρμετρη αυτή αντίδραση στο κλίμα της απαγοήτευσης με τα μεγάλα οράματα, υποβαθμίζει κάθε αξία και τις εξισώνει όλες με αυθαίρετα, υποκειμενικά, επομένως αντιεπιστημονικά, ιδεολογήματα.

Αρχίζοντας ως φιλοσοφικό δόγμα ειδικά στην ηπειρωτική Ευρώπη την περίοδο του μεσοπολέμου ο αποδομισμός διαπότισε βαθμηδόν τον πολιτισμικό ιστό κάθε κοινωνίας επομένως και τα αντίστοιχα εκπαιδευτικά συστήματα. Ακολούθως, ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα «απομυθοποιούνται» --καθώς λέμε: καταστροφές μαζί και ανδραγαθήματα μετονομάζονται και, φυσικά, θεωρούνται – από την υποτιθέμενη αντικειμενική

σκοπιά, ως συγκυρίες, ως ατυχήματα ή ως απλά συμβάντα - που βεβαίως επίσης είναι - χωρίς όμως ιδιαίτερα θετικό ή αρνητικό πρόσημο στο συνεχές των αξιών. Μόνον που, επίσης αντικειμενικά, άνθρωπος κανείς ποτέ δεν έζησε χωρίς αξίες. Κι όταν τον αποτρέπουμε από κάποιες που εκλαμβάνουμε ως επικίνδυνα υποκειμενικά ιδεολογήματα, αντανακλαστικά, αυτόματα και εν αγνοία του θα υιοθετήσει όποιες άλλες τύχει να συναπαντήσει από αυτές που βρίθουν στην περιρρέουσα πολιτισμική του ατμόσφαιρα: στο διαδίκτυο, στον τύπο, στα κανάλια. Γι αυτό άλλωστε πλάι στα κινήματα ένεκεν ελευθερίας ή θρησκείας ή ισονομίας, συμβαίνουν και τα κινήματα των Πράσινων και των Βένετων και τα κινήματα και οι καταστροφές ένεκεν της μιας ή της άλλης ποδοσφαιρικής ομάδας.

Το ζητούμενο λοιπόν δεν είναι – δεν έχει νόημα να είναι-- η κατάλυση ή η αποσιώπηση της όποιας δεοντολογίας και η αντικατάστασή της στην εκπαίδευση με μια υποθετικά αντικειμενική αλλά θυμικά άχρωμη οντολογία, για τον απλούστατο λόγο ότι η εξάλειψη όλων των αξιών είναι αντικειμενικά ανέφικτη και η εξάλειψη κάποιων αξιών συνήθως αντιλειτουργική διότι στη θέση της ρητής και έλλογης δεοντολογίας θα προκύψει αυτομάτως άλλη, συνήθως ευτελέστερη ή και παράλογη.

Το ζητούμενο αντιθέτως πρέπει να είναι η κατάφαση, ο λογικός έλεγχος και αποτίμηση των αξιών για να μπορέσει ο εκπαιδευόμενος να επιλέξει αυτές που οδηγούν

στον κόσμο που αλήθεια υπερέχει.

Διότι, μεταξύ των αιτίων γενέσεως του κάθε πολιτισμού, του κάθε κόσμου, οι αξίες είναι τα τελικά αίτια – οι *Σηματωροί και Κήρυκες* που οδηγούν στο πλησίασμα των ιδεατών κόσμων ασχέτως εάν οι κόσμοι αυτοί σπανίως αποκτώνται.

Δυστυχώς όμως, το δεύτερο ρεύμα στην σύγχρονη παιδεία το οποίο ονόμασα ρεύμα «αγοραίου πραγματισμού», εν αρμονία με εκείνο του αποδομισμού, δεν αναγνωρίζει τελικά αίτια. Αναγνωρίζει μόνον αυτά που ο Αριστοτέλης αποκάλεσε ποιητικά και υλικά, με τα οποία ασχολούνται αποκλειστικά οι θετικές επιστήμες σήμερα διότι τα αίτια αυτά προσφέρονται τα μέγιστα για τις πρακτικές, ή τις τεχνολογικές εφαρμογές.

Έτσι λοιπόν, το γιατί των πραγμάτων, το «προς τί» των φαινομένων, ο λόγος της ύπαρξής τους δεν είναι θεμιτά ερωτήματα στο πλαίσιο της κρατούσας γνωσιολογίας παρόλο που χωρίς το γιατί κωλύεται η πρόοδος όχι μόνον στις ανθρωπιστικές επιστήμες αλλά και στις θετικές· παρόλο που χωρίς το γιατί όλα σχεδόν τα φαινόμενα και ιδιαίτερα τα βιολογικά καταντούν υπέρ το δέον δυσπρόσιτα δυσεξερεύνητα. Σκεφθείτε, επί παραδείγματι, την δυσχέρεια του επίδοξου βιολόγου να κατανοήσει τον μηχανισμό, του πεπτικού ή του αναπνευστικού συστήματος των ζώων χωρίς να έχει ιδέα για το προς τι αυτών των συστημάτων· για τον ρόλο τους στην

οικονομία του συνόλου των συστημάτων που απαρτίζουν τον κάθε οργανισμό.

Επιπλέον: Με το πέρασμα του χρόνου, η ιδέα ότι αληθές, επομένως σημαντικό, είναι μόνο το εμπειρικά διαψεύσιμο, στην οποία ερείδεται η πραγματιστική προσέγγιση την οποία μνημόνευσα ως καθοριστικό παράγοντα στην εμφάνιση της νέας φυσικής και μεταφυσικής θεώρησης του κόσμου και του ανθρώπου, αντικαταστάθηκε απ την αφελή εκδοχή της σύμφωνα με την οποία το σημαντικό είναι μόνο το πρακτικά χρήσιμο η οποία εκδοχή λειτουργεί πλέον ως κριτήριο ιεράρχησης των επιστημών σε αξιόλογες και σε όχι και τόσο αξιόλογες• παρόλο που, όπως ανέφερα, στα πλαίσια του αποδομιστικού δόγματος οι αξίες θεωρούνται ασήμαντα μυθολογήματα –αλλά οι αντιφάσεις στις οποίες οδηγούν τα δύο ρεύματα είναι άλλο θέμα.

Έτσι λοιπόν χωρίστηκαν οι επιστήμες στην συνείδηση του πολίτη της Δύσης και ιδιαίτερα του Έλληνα σε θεωρητικές: τη φιλοσοφία, τα μαθηματικά την θεωρητική φυσική από το ένα μέρος και στις εφαρμοσμένες από το άλλο. Στις πρώτες ο Έλληνας προσδίδει εμπράκτως μικρή αξία διότι σήμερα τυχαίνει οι επιστήμες αυτές να έχουν μικρή αγοραστική αξία και στις δεύτερες μεγάλη, θέτοντας μάλιστα τις πλέον προσοδοφόρες στην κορυφή της σύγχρονης αξιολογικής κλίμακας.

Έχουμε εν ολίγοις δημιουργήσει μια ιεραρχία επιστημών κι επαγγελμάτων ακριβώς αντίθετη εκείνης που θα βρείτε στον

Φίληβο του Πλάτωνος. Αλλά βέβαια το κριτήριο που χρησιμοποίησε ο Πλάτων στη σύσταση της δικής του ιεραρχίας ήταν το ποιόν του κάθε είδους γνώσης, της κάθε επιστήμης, κι όχι η αγοραστική της κάθε μιας αξία. Τόσο μακριά μας έχει παρασύρει αυτό το ρεύμα από το πνεύμα της ελληνικής παιδείας της οποίας – θα θυμάστε – οι μη μετέχοντες δεν θα ‘πρεπε καν να λογίζονται Έλληνες.

Οι επί μέρους επιπτώσεις αυτής μας της αποστασιοποίησης απ’ αυτό που συνήθως εννοούμε με «ελληνική παιδεία» είναι νομίζω εμφανείς και εμφανώς αρνητικές.: Στην Ελλάδα σήμερα επιλέγουμε να εκπαιδύσουμε ως Φυσικούς, Φιλολόγους, Μαθηματικούς όχι μόνον αυτούς που είναι ταλαντούχοι σε αυτούς τους τομείς και θα μπορούσαν να προάγουν αυτές τις επιστήμες αλλά πολύ συχνά κι εκείνους που αδυνατούν να εισαχθούν στις σχολές εφαρμοσμένων επιστημών ή και άλλους που δεν πληρούν βασικές προϋποθέσεις αιτιολογώντας την μείωση των βάσεων στις εισαγωγικές εξετάσεις με επιχειρήματα άσχετα με την επιστήμη, σαν να μην υπάρχει πια λόγος να προάγουμε τις θεωρητικές επιστήμες απ’ τις οποίες όπως προείπα εξαρτώνται οι παντός είδους τεχνολογικές εφαρμογές.

Επίσης εμφανείς είναι οι επιπτώσεις αυτού του ρεύματος στην κάθετη υποβάθμιση της γλώσσας και της έλλογης επικοινωνίας που θεωρώντας τις δευτερεύουσας σημασίας τις έχουμε παραμελήσει σε βαθμό ανησυχητικό.

Δεν ξέρω εάν αυτό που θα σας πω το έχω κάπου ακούσει, ή διαβάσει ή το έχω ο ίδιος σκεφτεί αλλά, εν πάση περιπτώσει, είναι νομίζω αληθές: Ένας αστός του Άργους, της Πέλλας ή της Ρόδου της ελληνιστικής περιόδου θα μπορούσε κάλλιστα να συλλάβει το νόημα μιας στήλης μιας εφημερίδας της δεκαετίας του 50 ή του 60 αλλά πολύ αμφιβάλλω εάν θα κατανοούσε το παραμικρό διαβάζοντας την ίδια εφημερίδα σήμερα, ακόμα κι αν γνώριζε αγγλικά και επομένως καταλάβαινε τι σημαίνει debate, τι σημαίνει happening τι σημαίνει show τι management και ούτω καθ' εξής.

Να λοιπόν μια από- τις επιπτώσεις του αγοραίου πραγματισμού: καταφέραμε μέσα σε μια-δυό γενεές να κάνουμε τόσες ζημιές στη γλώσσα όσες δεν είχαμε καταφέρει να κάνουμε για αιώνες κι ας επιμένει --φωνή βοώντος εν τη ερήμω – ο ποιητής:

«Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου στις αμμουδιές του Ομήρου» .

Το ίδιο ρεύμα έφερε και την ψηφιοποίηση της γνώσης: -- εδώ αναφέρομαι κυρίως στην εμπειρία μου με το αμερικανικό εκπαιδευτικό σύστημα το οποίου ο ερχομός στα μέρη μας είναι, φοβούμαι, θέμα χρόνου.

Τι εννοώ με ψηφιοποίηση της γνώσης:

Κάποτε δεν νοείτο φοιτητής οποιουδήποτε πανεπιστημιακού τμήματος που να μην είναι σε θέση να συνθέσει και να εκφράσει

απόψεις σε ζητήματα που αφορούν τον τομέα του, τις σπουδές του, είτε, αυτές αφορούσαν το νευρικό σύστημα είτε τις σταυροφορίες είτε τους νόμους της θερμοδυναμικής. Σήμερα όμως τέτοιες επιδόσεις σπανίζουν μεταξύ κατά τα άλλα ευφύεστατων φοιτητών οι οποίοι συνήθως αριστεύουν σε ερωτήσεις πολλαπλών επιλογών. Κι ο λόγος είναι μάλλον απλός: κάποτε οι μαθητές των δημοτικών, των γυμνασίων και των λυκείων εκπαιδεύονταν συστηματικά στις μεθόδους σύνθεσης σε όλους τους τομείς και σε όλα τα επίπεδα: από το να συνθέτουν, δηλαδή να εφευρίσκουν, παιγνίδια και τους κανόνες των παιχνιδιών, στο να συνθέτουν «με δικά τους λόγια» - ήταν η τυπική έκφραση - το νόημα του κάθε μαθήματος, στο να συνθέτουν εκθέσεις ιδεών για χρόνια και επίσης για χρόνια να συνθέτουν γραπτώς και προφορικώς απαντήσεις σε ερωτήματα που αφορούν κάθε είδους γνώση.

Αντιθέτως, ο σημερινός φοιτητής αριστεύει στην αναγνώριση ψηγμάτων γνώσης διότι εξ απαλών ονύχων εκπαιδεύτηκε να αναγνωρίζει και να απομνημονεύει κανόνες έτοιμων, φτιαγμένων από άλλους, παιγνιδιών κι αργότερα να αναγνωρίζει τους νόμους που διέπουν τα φυσικά τα ψυχολογικά και τα κοινωνικά φαινόμενα –νόμους ήδη διαμορφωμένους και φαινόμενα ήδη ταξινομημένα, έχοντας προπαιδευτεί κυρίως να αναγνωρίζει λέξεις ομόηχες ή συνώνυμες στην γραμματική, να επιλέγει την σωστή απάντηση σε ερωτήματα πολλαπλών επιλογών στην ιστορία στη φυσική ή στη χημεία, όπως μαθαίνει ο επίδοξος αλλά άμοιρος χαρίσματος ζωγράφος, να ζωγραφίζει με

αριθμούς: εδώ βάζουμε χρώμα κόκκινο, εκεί καφέ και δίπλα κίτρινο μέχρι να προκύψει μια ήδη προδιαγεγραμμένη εικόνα. Εν ολίγοις ο σύγχρονος φοιτητής είναι κατά κανόνα προετοιμασμένος για να αποστηθίζει κομμάτια έτοιμης γνώσης.

Αλλά, πόσο είναι προετοιμασμένος να συνθέτει νέες, ακριβέστερες, εικόνες του έξω κόσμου και του ηθικού; να ανακατατάσσει τα φαινόμενα αποκαλύπτοντας καινούριους σχηματισμούς και βαθύτερες νομοτέλειες; Αν είναι, είναι ελάχιστα: Η πρακτική της ψηφιοποίησης της γνώσης δεν φαίνεται να ενθαρρύνει την παραγωγή καινοτομιών και καινοτόμων στις επιστήμες.

Ευνοεί όμως την παραγωγή ικανών μηχανικών, χειρουργών, καθηγητών, εργοδηγών – δηλαδή αναμφιβόλως χρήσιμων επαγγελματιών εξ ου και ο επιθετικός προσδιορισμός αυτού του είδους του πραγματισμού ως «αγοραίου» για να επισημάνω την φυσική του κατεύθυνση και τον στόχο του, δηλαδή την ικανοποίηση των αναγκών της αγοράς εργασίας – και τίποτα το ευτελές ή το μεμπτό.

Διότι είναι αναμφισβήτητα αίτημα εύλογο και απολύτως δικαιολογημένο, η ανώτατη εκπαίδευση να ικανοποιεί τις κοινωνικές ανάγκες προετοιμάζοντας άριστα καταρτισμένους, και επαρκείς επαγγελματίες. Είναι μάλιστα υποχρέωση του κάθε πολίτη και των αντιπροσώπων του να μεριμνούν για την κατάρτιση ικανού αριθμού επαγγελματιών με σκοπό να

καλυφθούν οι ανάγκες της κοινωνίας με τις δαπάνες της οποίας εκπαιδεύτηκαν οι επαγγελματίες και όχι, παρεμπιπτόντως, με σκοπό την δωρεάν εξαγωγή τους στις κοινωνίες του βορρά ή της Απω Εσπερίας.

Αλλά ο ανεφοδιασμός της κοινωνίας με επαγγελματίες δεν είναι, και δεν πρέπει να είναι, ούτε το αποκλειστικό ούτε το κύριο μέλημα της εκπαίδευσης. Πρώτιστο μέλημά της είναι να μορφώνει άτομα εκ των οποίων κάποιοι θα είναι επαγγελματίες αλλά όλοι πολίτες, και όλοι άνθρωποι ελεύθεροι, εις θέσιν να γευτούν το ευ ζην και όχι απλώς και μόνον το ζην εν αφθονία.

Αυτά λοιπόν είναι, πολύ περιληπτικά, τα δύο βαθύτερα ρεύματα που καθορίζουν εν πολλοίς την πορεία του σκάφους της παιδείας που διαπλέει τις συμπληγάδες αυτών των ιδιαίτερα άστατων και αβέβαιων καιρών. Και τα δυο τους αντιστοιχούν και εκφράζουν διορθωτικές κινήσεις σε ακρότητες στις οποίες οδήγησαν τον άνθρωπο αντίθετα ρεύματα στο παρελθόν. Μόνον που κι αυτές οι κινήσεις, όντας υπερβολικές, πολύ φοβούμαι πως θα οδηγήσουν σε ακρότητες ενδεχομένως οδυνηρότερες από εκείνες που έχουν ήδη δημιουργήσει, εάν δεν εκτελεστούν με μέτρο και με σύνεση. Με το μέτρο που εμείς τουλάχιστον σε αυτήν την χώρα μνημονεύουμε και υμνούμε για αιώνες ίσως για να θυμούμαστε την ύπαρξή του και για να διατηρούμε έτσι την ελπίδα πως κάποτε μπορεί να το εφαρμόσουμε.